

ВИСНОВКИ

Започаткована у сфері гуманітарного знання, парадигма діалогічності стає визначальною рисою сучасного мислення, знаменуючи собою всезагальні сподівання на розв'язання складних проблем сучасності. Простір діалогової комунікаційної метараціональності орієнтований на конструктивну взаємодію різних форм як соціокультурних дій, так і наукового пізнання. Діалог як спосіб нинішнього мислення має своїм підґрунтям структурованість свідомості людини у нейрофізичному, психологічному та гносеологічному зрізах. У зв'язку з цим створений Декартом і Кантом образ суб'єкта наукового пізнання, який забезпечує здобуття всезагального, знеособленого знання про дійсність, поступається місцем ідеї інтерсуб'єктивності, діалогічної раціональності. Ідея інтерсуб'єктивності має своєю передумовою складну структуру "Я", яка охоплює "Я" як індивіда та "Я" як вселенський розум, коли воно, "Я", стає точкою перетину смертного людського життя і всієї історії людського духу.

Розгляд проблеми парадигмальності діалогу в сучасному мисленні на матеріалах гуманітарного мислення, зокрема, в галузі літератури, феномену мови та природничонаукового мислення спонукає до певних висновків.

1. Проблема діалогу в художній творчості постає в кількох вимірах:

а) *діалог автора з читачем*, де авторське "Я", або персонажне "Він", виступає позначенням читацького "Ти", надаючи читачеві змогу подумки ототожнити себе з героєм-оповідачем. Своєю чергою, письменницьке "Ти" дає читачеві можливість впізнати в ньому власне "Я". Читач знаходить у книгах ту істину, яку він прагне знайти, а не ту, яку письменник виклав у своєму творі. Цим зумовлюються багато різних інтерпретацій, які розширюють інформаційний простір твору і відтак збагачують його зміст. Діалог автора з читачем завжди має характер боротьби, з якої перший не завжди виходить переможцем. Але, коли це відбувається, автор має в особі читача найкращого співрозмовника;

б) *діалог автора з героєм*. Відносини між автором і героєм у художньому творі можуть складатись по-різному. Герой іноді виглядає як бліда копія автора, якому відведено роль носія авторської думки. У такому разі ні про який діалог автора і героя не може бути й мови; це – авторський монолог, лише замаскований під діалог. Але у справжньому мистецькому творі герой отримує власне життя і стає повноправним учасником діалогу. Він діє згідно з певними законами, які не можна безкарно порушити;

в) *діалог автора з самим собою* у такому літературному жанрі, як автобіографія, коли він водночас є і героєм власного твору, і його автором. Сама можливість розповісти про себе потребує здатності людини уявляти себе Іншою, подумки дивитись на себе її очима. В автобіографії "Я" автора виконує дві функції – автора і героя твору. Незбіжність реального і романного "Я" автора засвідчує кардинальну відмінність між світом "написаним" і світом, у якому автор живе реально. Як реальна істота, автор живе і діє за законами реального світу. Як герой твору, він, як і будь-який літературний герой, має діяти відповідно до законів літературного твору. Отже, автор немовби укладає сам з собою "автобіографічний" договір, згідно з яким, адресуючи свою книгу уявному читачеві, представляє йому самого себе, пояснює смисловий і літературний зріз майбутньої книги.

2. Існування мови як системи символів розкриває одну з особливостей людського буття: не може бути лінгвістично неопосередкованого відношення ні між людиною і світом, ні між однією людиною та іншою. Посередником між ними завжди є мова. Наявність у мові форм, орієнтованих на того, хто говорить, означає глибоку вкоріненість суб'єкта в мові, названу антропологічним принципом у лінгвістиці. Мова, розглянута в ситуації діалогу, виконує подвійну функцію: для того, хто говорить, акт мови заново

представляє дійсність, а для того, хто слухає, він цю дійсність відтворює. Тобто функціонування мови завжди потребує двосторонньої суб'єктивності, опозиції “Я – Ти”. Виникнення перед “Я” “Іншого” викликає до життя мову як умову мого буття, буття “Я”; мова від початку є буттям “Я” для “Іншого” як відношення до іншого суб'єкта. Тому мова становить сутність природи людини в тому значенні, за М. Гайдегерром, що людина є те, що вона говорить, хоча це визначення цілком не перекриває сутності людини, оскільки вона є не тільки те, що вона говорить, але й те, що вона робить.

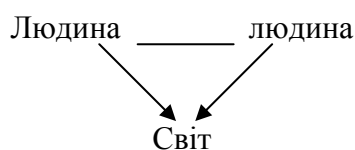
3. Звернення до ідеї діалогу в природничонауковому мисленні стимульовано утвердженням еволюційного характеру Всесвіту, нелінійної картини світу, яка містить у собі і нелінійність процесу мислення. Діалог як спосіб пізнання так само притаманний природничому, як і гуманітарному пізнанню. Адже мислення завжди здійснюється в ситуації діалогу, чи то реального, чи то внутрішнього.

На рівні практичного відношення до світу останній для людини роздвоєний на дві іпостасі: “світ як Воно” і “світ як Ти”. Відношення “світ як Воно” має бути згармонізоване відношенням “світ як Ти”. Відома дилема: ставитись до природи як до храму чи як до майстерні, як до “*мати*” чи як до “*бути*” — вирішується не через протиставлення “або–або”, а через синтез “і – і”: світ водночас і майстерня, і храм.

На рівні пізнавального відношення у монологічному пізнанні природничонаукове пізнання постає як

людина — світ

У діалогічному пізнанні природничонаукове пізнання має вигляд:



4. У межах парадигми діалогічності в природничонауковому пізнанні поняття істини суттєво розширюється, включаючи в себе не тільки певні знання про навколишній світ, а й обставини функціонування мови в ситуації комунікації. Адже теорія істини має співвіднести істинність судження з обставинами його вимовлення. Але якщо для побудови теорії істини потрібне явне посилання на тих, хто висловлює ті чи інші судження, та на певні умови, то звідси випливає, що метафізика, або онтологія, покладена в основу теорії істини, виводить на центральне місце ідею людини, локалізовану в буденному просторі й часі. Врахування цих обставин зовсім не означає суб'єктивізації та релятивізації наших знань, оскільки в останніх завжди міститься інваріантний зміст, зумовлений природою речей; він і спричинює саму необхідність комунікації.

5. Діалог дає змогу, з одного боку, позбутися самотності монологізму, а з іншого – знайти точки співпричетності до інших людей, віднаходження в “Іншому” частки власного “Я”, знімаючи проблему ворога, – бути ворогом самому собі неможливо. Але діалог і комунікація так само, як і будь-які інші способи пізнання, можуть сприяти не тільки успіху, але й викликати невдачі. Адже діалог не можна звести тільки до словесно досягнутої згоди. Навпаки, чим більше надій покладають на діалог на суто доктринальному рівні, не прикладаючи вагомих зусиль для втілення ідеологеми діалогічності в людську практику, тим більшою є дистанція між проголошеною цінністю діалогу і здатністю обстоювати її у повсякчасній практиці життєдіяльності і спілкування. Діалог можливий і плідний тільки тоді, коли він вписаний в уже існуючий порядок речей і здатен відобразити його за одночасного встановлення міжособистісних відносин і мовного вираження намірів учасників [1, 77]. Акт комунікації і взаєморозуміння, зауважує Ю. Габермас, здійснює координацію дій, коли ґрунтується на порядку речей: “Розум,

виражений у комунікативній дії, сприяє взаєморозумінню, але тільки разом із злитими в особливу тотальність традиціями, суспільною практикою і всім комплексом тілесного досвіду” [2, 52]. Тому теорія комунікативної дії спрямовує діалектику в русло вдалих чи невдалих спроб взаєморозуміння, а не в русло гарантованих успіхів. Потрібно зосередити зусилля на розробці засобів переведення проблеми діалогу з рівня словесного дослідження на рівень вироблення діалогічних рішень як засобів вирішення конфліктів, суперечок, спорів.

6. Діалог, як і будь-який спосіб пізнання, має свої межі і свої можливості. Мабуть, марно чекати від нього взаєморозуміння між раціональним і ірраціональним, між наукою і лженаукою. Адже сам діалог і толерантність до його учасників спрямовані на пошук істини, а не на визнання і прийнятність будь-якого висловлювання, що зумовлює суттєві обмеження на сам принцип толерантності. Завжди існують певні межі толерантності щодо “Іншого”, який не обов’язково може бути дружнім до того, з ким спілкується (на думку Ж.-П. Сартра, ад – це “Інші”). Адже в протилежному разі, у разі готовності заради досягнення консенсусу жертвувати своїми світоглядними та науковими принципами втрачає сенс сам акт діалогу як способу наблизитися до істини. Діалог у цьому випадку стає або неможливим, або взагалі непотрібним. Але поза ним інша людина лишається щодо нашого “Я” закритою і непізнаваною. Тому, на мій погляд, дуже слушними є слова, сказані У. Черчиллем про демократію: демократія є дуже недосконалою формою людського соціального устрою, але кращої людство не має. Це стосується і діалогу як способу мислення.